

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ВПЛИВУ НА ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ЯК ФІГУРАНТІВ ДІЯЛЬНОСТІ В СФЕРІ ПРОПАГАНДИ, ПЛАНУВАННЯ, ПІДГОТОВКИ, РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ТА ВЕДЕННЯ АГРЕСИВНОЇ ВІЙНИ

**ОРЛОВСЬКА Наталя Анатоліївна - доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального і адміністративного права Одеського
національного морського університету**

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4400-560X>

УДК 343.33

DOI 10.32782/EP.2022.1.25

Пропонується аналіз проблемних питань кримінально-правового впливу на юридичних осіб, які є фігурантами кримінальної діяльності, пов'язаної зі збройною агресією (ст. ст.436, 437 КК). Наголошується на розподілі видів відповідальності за збройну агресію: щодо держави настає міжнародна відповідальність, щодо юридичної та фізичної осіб – відповідальність/вплив за національним правом (у тому числі й у сфері кримінального права).

Виявлені вади регулювання заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб у зазначеній сфері пов'язані з неповною регламентацією організаційного зв'язку між юридичною особою та фізичною особою – суб'єктом кримінального правопорушення, невідображенням діяльності в інтересах держави-агресора, порушенням принципу системності при встановленні ліквідації за різні за ступенем тяжкості діяння.

Ключові слова: кримінальне законодавство, законодавство в сфері національної безпеки, юридична особа, агресивна війна, воєнний конфлікт, планування війни, підготовка війни, розв'язування війни.

Постановка проблеми

Розуміння зв'язку між діянням та діячем, що традиційно знаходиться у фокусі суб'єктивного ставлення у вину як базової засади вітчизняного кримінального права, сьогодні виходить за межі схеми «суб'єкт – вина – склад кримінального правопорушення - кримінальна відповідальність». Хоча не ставиться під сумнів доцільність

нормативної дефініції суб'єкта та його значення як обов'язкового елемента складу кримінального правопорушення, є очевидним, що роль юридичних осіб як фігурантів сучасної кримінальної діяльності надзвичайно велика. Це стосується не лише організованої злочинності, структури якої активно залучають (використовують, створюють) юридичні особи для прикриття (легітимації) своєї діяльності, що вже стало «загальним місцем» кримінологічного та кримінально-правового дискурсу. Викликом для національної безпеки та правоохоронної системи стала «участь» юридичних осіб у міжнародній політичній злочинності, зокрема, в сфері розв'язування та ведення агресивної війни.

Сучасна війна має гібридний характер. Як зазначають дослідники, система заходів із захоплення частини території України, окрім класичного збройного вторгнення, включає безліч інших дій, серед яких як різноманітні кримінальні правопорушення, так і дії, які не кваліфікуються як агресивні злочини. До останніх відносяться, наприклад, кібер- та інформаційні операції, які загрожують миру так само, як авіа-удари [1]. Таке бачення знайшло підтримку й в Стратегії воєнної безпеки України, де наголошується, що гібридна війна проти країни ведеться у формі комбінації різноманітних дій щодо прихованого застосування регулярних військ (сил), незаконних збройних формувань і терористичних організацій, використання пропаганди, сабота-

жу, терору, вчинення диверсій, навмисного завдання шкоди громадянам, юридичним особам та об'єктам державної власності в Україні [2].

Очевидно, що у такому контексті виникає низка проблемних питань щодо регулювання кримінально-правового впливу на юридичних осіб, які брали/беруть участь у діяльності, пов'язаною зі збройною агресією проти нашої країни.

Ступінь дослідженості теми

Заявлена проблематика включає два дослідницькі фокуси – сутнісний, який зачіпає як такі пропаганду, планування, підготовку, розв'язування і ведення сучасної гібридної агресивної війни, та зовнішньо-формальний, що акцентує увагу на юридичних особах як фігурантах такої кримінальної діяльності. Відповідно, щодо підстав кримінальної відповідальності за пропаганду, планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни відомі роботи Базова О., Броневицької О., Гапончук В., Денисова С., Канціра В., Коруц У., Люлько С., Олійник Х., Олішевського О., Пекара П., Стиранки М., Фролової О. та ін. У свою чергу, питанням кримінально-правового впливу на юридичних осіб (хоча частіше вони розглядаються у площині «кримінальної відповідальності юридичних осіб») приділено увагу в дослідженнях Грищука В., Дудорова О., Каменського Д., Митрофанова І., Пасеки О., Хавронюка М. та багатьох інших. Окремі аспекти цієї проблематики висвітлювалися й в роботах авторки даної статті (2014, 2017) тощо.

Однак як цілісна проблема кримінально-правовий вплив на юридичних осіб як фігурантів кримінальної діяльності, пов'язаною зі збройною агресією проти нашої країни, ще не був предметом всебічного фахового аналізу.

Мета статті

З огляду на викладене, у даній статті представлено авторське бачення сучасного стану та перспектив розвитку нормативної регламентації кримінально-правового впливу на юридичних осіб у зазначеному контексті.

Виклад основного матеріалу

У першу чергу, потрібно зазначити, що під словосполученням «кримінальна діяльність, пов'язана зі збройною агресією», в даній статті маються на увазі кримінальні правопорушення, передбачені ст.ст.436, 437 КК. Дослідники, законодавці та правозастосувачі стикаються у цьому контексті з кількома принциповими аспектами проблематики:

юридичні особи не можуть бути суб'єктами цих кримінальних правопорушень через вітчизняну модель підстав кримінальної відповідальності;

юридичні особи, які є фігурантами кримінальної діяльності, пов'язаної зі збройною агресією, можуть функціонувати як суто політичні агенти (у даному випадку економічні цілі не обов'язково є провідними). Оскільки йдеться про легально створені юридичні особи, то у зазначеній сфері нас цікавитимуть не лише підприємства, фінансові установи, які ресурсно забезпечують розглядувану кримінальну діяльність, але й політичні структури, мас-медіа тощо;

активність юридичних осіб є саме діяльністю – системною, тривалою, організованою, пов'язаною з іншими акторами. На практиці така діяльність виражається через окремі кримінальні правопорушення, зокрема, передбачені ст.ст.436, 437 КК, фігурантами яких фактично виступають юридичні особи. Кримінальність діяльності означає таку суспільну небезпечність, яка обумовлює доцільність криміналізації окремих її (діяльності) складових та регламентацію заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

При цьому слід розуміти, що юридичний дискурс має брати до уваги наявність своєрідного військово-політичного «аутсорсингу». Тобто при здійсненні кримінальної діяльності, пов'язаної зі збройною агресією, юридичні особи є фактично афілійованими з державою-агресором, виконують її «замовлення», гібридизуючи агресивну війну.

Очевидно, що у сфері, яка розглядається, «першу скрипку» грає держава. Це прямо впливає з Резолюції 3314 Генеральної

Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 р. [3]. Так, щодо визначення агресії важливими є наступні її положення: а) ст.1, в якій йдеться, що агресія – це застосування збройної сили держави; б) ч.2 ст.5, яка наголошує, що агресивна війна є злочином проти миру, який тягне міжнародну відповідальність. Власне до міжнародної відповідальності й має притягатися держава-агресор.

У цей же час, у п.г ст.3 зазначеної Резолюції наголошується, що агресією слід вважати й «засилання державою або від імені держави озброєних банд, груп, іррегулярних сил або найманців». Сучасні гібридні війни показали, що такими можуть бути співробітники різних мілітаристських структур з легальним статусом – від охоронних агентств до громадських організацій реконструкторів історичних подій.

Таким чином, ще у 1974 р. щодо було закладено засади визнання явного/прихованого зв'язку між державою, юридичними особами та фізичними особами в сфері планування, підготовки, розв'язування та ведення агресивної війни. Це обумовлює й розподіл видів відповідальності залежно від актора: щодо держави – міжнародна відповідальність, щодо юридичної та фізичної осіб – відповідальність/вплив за національним правом (у тому числі й кримінально-правовими засобами). Тому неможна погодитися з точкою зору, що з визначення, наведеного в Резолюції, випливає єдиний суб'єкт відповідальності – держава [1].

Одним із очевидних юридико-технічних недоліків вітчизняного регулювання суспільних відносин є термінологічна надмірність у нормативному полі, що призводить до певної плутанини та, як наслідок, неоднозначного правозастосування. Так, в контексті, що розглядається, застосовуються наступні поняття «агресія» (Резолюція 3314), «агресивна війна» (КК), «збройна агресія» (наприклад, Стратегія воєнної безпеки України, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [4]), «повномасштабна війна» (Стратегія воєнної безпеки України) тощо. Фахівці цілком обґрунтовано наголошують на їх нетотожності [1], що вимагає додаткових зусиль правозастосувача при тлумаченні.

Тому передумовою законності кримінально-правового впливу на юридичних осіб є усунення термінологічних розбіжностей та усталене розуміння кожної форми реалізації об'єктивної сторони в складах кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст.436, 437 КК. Вбачається, корисним може бути зарубіжний досвід правового регулювання у зазначеній сфері, який було досліджено В. Канціром та Х. Олійник. Вони з'ясували, що у КК окремих держав хоча й не передбачена пряма вказівка на юридичні конструкції «агресивна війна» чи «агресія», втім із аналізу диспозицій статей випливає, що законодавець все ж встановив кримінально-правову заборону на вчинення відповідних дій. Приміром, у ст. 2 Глави 19 КК Швеції зазначено таке положення: «особа, яка насильницькими засобами або з іноземною допомогою створює небезпеку залучення Королівства у війну або інші військові дії, має бути засудженою, якщо це не державна зрада, за підбурювання до війни». За КК Іспанії кримінальному покаранню підлягають дії особи, яка з метою спровокувати війну, встановить таємний зв'язок або відносини будь-якого роду з іноземними урядами, міжнародними або іноземними організаціями або асоціаціями (ч. 2 ст. 592) [5, С.192].

Однак, навіть за поточної якості законодавства зберігається принципова можливість правового впливу на юридичних та фізичних осіб, залучених у кримінальну діяльність, пов'язану зі збройною агресією.

Вітчизняна модель кримінально-правового впливу на юридичних осіб – фігурантів кримінальної діяльності передбачає застосування заходів кримінально-правового характеру поряд із кримінальною відповідальністю суб'єктів кримінальних правопорушень. Віддаємо належне аргументації фахівців, які послідовно відстоюють позицію, започатковану ще Н.Ф.Кузнецовою, щодо спірності кримінально-правового реагування на діяльність юридичних осіб, наголошуючи на тому, що відповідальність юридичних осіб за вчинені правопорушення повинна реалізовуватись у межах цивільного, податкового, трудового та інших (відмінних від кримінального) галузей права із

застосуванням до них санкцій майнового та організаційного характеру [6, С.105].

На нашу думку, таке бачення не повною мірою враховує специфіку підстав та цілеспрямування галузевого впливу на юридичних осіб. Зокрема, в кримінальному праві особливості впливу на юридичних осіб обумовлені а) організаційним зв'язком між юридичною особою та фізичною особою – суб'єктом кримінального правопорушення; б) вчиненням саме кримінально протиправного діяння, а не правопорушення іншої галузевої приналежності; в) метою застосування заходів до юридичної особи, якою, у першу чергу, є запобігання новим кримінальним правопорушенням через позбавлення кримінальної діяльності економічного сенсу (штраф) або через організаційне унеможливлення суспільно небезпечної діяльності (ліквідація).

Згідно п.4 ч.1 ст.96-3 КК у разі вчинення уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 436, 437 КК, до такої юридичної особи можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру. Привертає увагу формулювання імперативних приписів, тобто заходи мають бути застосовані судами. Однак, як зазначають дослідники, в Єдиному державному реєстрі судових рішень України станом на 2020 р. не було знайдено рішень, в яких би містилось посилання на застосування щодо юридичної особи відповідних заходів через вчинення їх уповноваженими особами так званих «сепаратистських злочинів» (у тому числі ст.ст. 436, 437 КК). Однак такий стан речей пропонується пов'язувати з нормативними недоліками ст.96-3 КК, положення якої складно реалізувати на практиці (скажімо, в частині доказування вчинення кримінального правопорушення від імені чи в інтересах юридичної особи) [7, С.137-138].

Принципово важливим аспектом є організаційний зв'язок між юридичною особою та фізичною особою – суб'єктом кримінального правопорушення, який втілений у нормативній формулі «від імені чи в інтересах».

Окрему увагу законодавець приділив визначенню того, що означає «в інтересах юридичної особи»: у п.2 примітки до ст.96-3 КК ці інтереси, переважно, зводяться до економічних (якщо правопорушення призвели до отримання юридичною особою неправомірної вигоди або створили умови для отримання такої вигоди). Цікавими в цьому плані є результати наукових розвідок Х. Олійник, яка під керівництвом доктора юридичних наук, професора В.С. Канціра опрацьовує дисертаційне дослідження «Кримінальна відповідальність за пропаганду, планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни». Зокрема, дослідниця зазначає, що не виключені випадки, коли наприклад, власникам великих підприємств, які займаються пошиттям військової форми чи іншого військового спорядження, вигідна війна. Відтак за рахунок великих обсягів військових замовлень вони збагатяться, а тому займаються пропагандою агресивної війни. Х. Олійник наводить результати проведеного нею опитування: більшість респондентів (97%) вважають доцільним застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи у разі вчинення від імені та в її інтересах кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст.436, 437 КК (97 %).

Однак, як вже було зазначено, в умовах гібридної війни юридичні особи, які діють як представники держави-агресора, далеко не завжди переслідують економічні цілі або їх фінансування не може розглядатися як неправомірний вигода. Наприклад, йдеться про юридичних осіб в сфері медіа, які залучені до пропаганди збройної агресії проти України. Та ж логіка може бути застосована й щодо політичних партій, які проваджують державну політику, спрямовану на розв'язування агресивної війни. Дещо в іншому контексті (щодо віку суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст.437 КК) про цей аспект говорить і Х. Олійник. І якщо для «звичайної» комерційної структури вчинення її уповноваженими особами кримінальних правопорушень проти миру є своєрідною «бізнес-стратегією» (business as usual), то в аспектах ідеоло-

гічного забезпечення агресивної війни конкретні «спікери» (політики, пропагандисти) хоча і представляють свої юридичні особи, однак фактично діють від імені та в інтересах держави-агресора.

З огляду на зазначене вбачається, що сучасний стан унормування організаційного зв'язку між юридичною особою та фізичною особою – суб'єктом кримінального правопорушення у примітці до ст.96-3 КК не відображає специфіки всіх вказаних кримінальних правопорушень. Вбачається за доцільне виділити в окрему групу кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, вчинення яких фізичною особою утворює підстави для застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, та уточнити щодо них зазначену примітку, передбачивши відображення інтересів держави-агресора.

Ще одним проблемним питанням, на нашу думку, є припис ст.96-10 КК. З нього випливає, що при застосуванні до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру судом враховується, у першу чергу, ступінь тяжкості вчиненого її уповноваженою особою кримінального правопорушення. Звернемо увагу, що пропаганда війни (ст.436 КК) відноситься до нетяжких злочинів, а планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни (ст.437 КК) – до особливо тяжких, причому як основний, так і кваліфікований склади. Відповідно, за логікою ст.96-10 КК застосування до юридичної особи однакових заходів у разі вчинення зазначених злочинів не відповідало б ступеню тяжкості останніх. Але при цьому згідно ст.96-9 КК в обох розглядуваних випадках слід застосувати ліквідацію юридичної особи. Вбачається, що в даному випадку порушується принцип системності, адже різні за ступенем тяжкості діяння тягнуть застосування однакових за суворістю заходів.

На наш погляд, як раз гібридизація війн свідчить про те, що пропаганда війни є надзвичайно небезпечним діянням, яке має каратися значно суворіше, аніж це передбачено у діючій редакції ст.436 КК. При

цьому, в разі посилення санкції ст.436 КК, може бути усунено й виявлене порушення принципу системності.

Висновки

Таким чином, з урахуванням наведеного можна сформулювати наступні висновки:

в умовах гібридної війни юридичні особи можуть бути широко залучені до кримінальної діяльності, пов'язаної із збройною агресією. Така діяльність виражається, зокрема, й через вчинення їх уповноваженими особами від імені або в інтересах таких юридичних осіб кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст.436, 437 КК;

у зазначену діяльність фактично залучаються держава, яка має нести міжнародну відповідальність, юридичні та фізичні особи, на яких слід здійснювати кримінально-правовий вплив;

вади регулювання заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб у зазначеній сфері пов'язані з неповною регламентацією організаційного зв'язку між юридичною особою та фізичною особою – суб'єктом кримінального правопорушення, невідображенням діяльності в інтересах держави-агресора, порушенням принципу системності при встановленні ліквідації за різні за ступенем тяжкості діяння.

Перспективним вбачається продовження дискусії щодо удосконалення нормативного тексту та практики його застосування з огляду на реалії гібридної війни рф проти України.

Література

1. Маляр Г. Аналіз вітчизняного законодавства та судової практики щодо притягнення до кримінальної відповідальності за підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни / Центр громадських свобод, 2016. URL: <http://surl.li/qioi>
2. Стратегія воєнної безпеки України: затвер. Указом Президента України від 25 березня 2021 р. №121/2021 / Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#n8>
3. Резолюція № 3314 Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 р. URL:

https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/aggression.shtml

4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. №389-VIII / Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

5. Канцір В., Олійник Х. Іноземний досвід регламентації кримінальної відповідальності за пропаганду, планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2020. Т. 7, № 1. С.191-196.

6. Див., наприклад: Дудоров О.О., Каменський Д.В. Кримінальна відповідальність американських корпорацій за економічні злочини: від витоків до сьогодення. *Право і громадянське суспільство: електронний журнал*, 2015. №2. С.103-145.

7. Статистичні дані щодо судових рішень представлені станом на 2020 р. Див.: Стиранка М.Б. Кримінально-правова характеристика сепаратизму в Україні: дис.... д-ра філософ. Львів, 2020. 264 с.

SUMMARY

The criminal law impact on legal entities involved in criminal activities related to armed aggression (expressed in criminal offenses under Articles 436, 437 of the Criminal Code) problematic issues analysis is suggested. In carrying out criminal activities related to armed aggression, legal entities are in fact connected with the aggressor state, execute its "orders".

On the basis of the analysis of international and national legal regulation the following conclusions are formulated:

it is necessary to eliminate the excessive regulation of concepts related to armed aggression; in a hybrid war, legal entities can be widely involved in criminal activities related to armed aggression. Such activity is expressed, in particular, through the commission of their authorized persons on behalf of or in the interests of such legal entities of criminal offenses under Articles 436, 437 of the Criminal Code;

de-facto, both the state, which should bear international responsibility, and the legal entities and individuals as criminal law influence subjects, are involved in this activity;

Defects in the regulation of criminal law measures against legal entities in this area are related to incomplete regulation of organizational relations between legal entities and individuals - as criminal offense subject; failure to activities reflection in the aggressor state interests,; the systematic principle violation concerning liquidation for different acts depending their severity.

It is promising to continue the discussion on improving the normative text and the practice of its application in view of the realities of the hybrid war of the russian federation against Ukraine.

Key words: criminal legislation, national security legislation, legal entity, aggressive war, war planning, war preparation, starting a war.